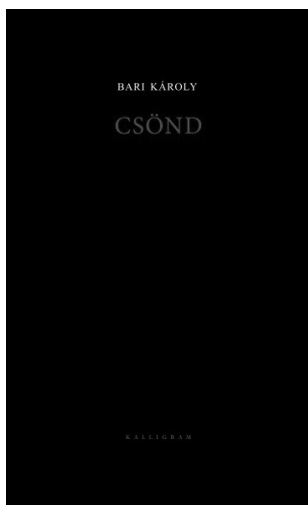

LENGYEL ANDRÁS

„Elmúlás vázlatai a ragyogásban”

BARI KÁROLY: CSÖND

Kalligram Kiadó
Budapest, 2017
32 oldal, 2500 Ft

”

Bari Károly a ritkán megszólaló költők közé tartozik. Annak idején (1970), nagyon fiatalon, szinte gyerekként robbant be a magyar költészetbe *Holtak arca fölé* című kötetével, amely azonnal magához rántotta az ország figyelmét. S az első kötet hamar (1973) követte a második, miközben első kötet már 1971-ben második kiadást is megért. Az üstökösszerű indulás azonban „váratlanul”, vagy talán nem is annyira váratlanul, mint amennyire törvénytörően akadályfutássá változott. Nem tehetsége bizonyult talminak, hanem alkata és morális opciója került szembe a korviszonyokkal, s az első, nagy sikerek után élete és sorsa már csak különlegesen nehezített pályán bontakozhatott tovább. Élete, ha addig nem lett volna az, innentől sűrített élet lett, emberi integritása megőrzése, a sorsa által rá mért kulturális hátrányok gyors ütemű, intenzív ledolgozása, a saját szerep megtalálása és elfogadása egyszerre nehezedett rá, s állította nagyon nehezen teljesíthető, de számára meg nem kerülhető feladatok elé. Az első két kötet utáni periódust persze akár a „csodagyerek” pótlólagos fölkészülésének idejeként is értelmezhetnénk, s tény: a költőből a magyar kultúra egyik összetett szerepkörű, sokoldalú egyénisége lett. Költő, műfordító, grafikus (még hozzá egy speciális világot vizuálisan is megjeleníteni képes, formáiban, színeiben és ősi mítoszokat is mozgósító „tartalmaiban” is originális grafikus!), s egyáltalán nem mellékesen a magyarországi cigány folklór meghatározó szerepű tudósa: „leletmentő” gyűjtője, értelmezője, e folklór emberi hitelének főntartója. S közben valahogy meg is kellett élnie. Több ember, sőt nyugodtan mondhatjuk, egyes vonatkozásokban intézmények szerepkörét vette magára, kényszerűségből, de a feladatokat saját erkölcsi mércéje szerint meg nem tagadhatva. S a gyorsan múló évek, évtizedek során így nemcsak a magyarországi cigány értelmiség egyik legfontosabb, ha nem éppen a legfontosabb – igazi! – reprezentánsa lett, hanem az

összmagyar kultúra egyik speciális világa, de meg nem kerülhető alkotója is. A vers pedig, amely, gyanítom, mindig is, ma is a legfontosabb önmegnyilvánulási formája és lehetősége maradt, ritkán megszülető adomány lett.

Új kötete, a *Csönd*, amellyel a 65 éves költő kicsit önmagát is köszönti, puritánul szerény önreprezentáció. Mindössze tizenkét vers van benne, s az egész kötet nem több 32 (járomlékokkal: 36) oldalnál. S e tizenkét vers is közel két évtized alatt született meg. Az időben legelső darab 2000-ben, a legkésőbbi 2017-ben keletkezett, miközben évek teltek el új vers születése nélkül. De e kevés verset tartalmazó vékony kötet sűrű és súlyos könyv. Életkora okán Bari Károly (mai léptékkal mérve) még nem öreg, de alkata, sorsa és betegsége miatt e kötet tizenkét verse mégis jellegzetesen öregkori, létösszegző költészet. Ha analógiákat keresnénk hozzá, akkor az „öreg” Arany „öszikéit” említhetnénk, vagy az elmúlásával barátkozni próbáló Illyés *Charon ladikján* című kötetét. De ezek az analógiák (s az esetleges továbbiak) valójában csak „egy dimenziós”, mondhatnánk életkori analógiák lehetnek. Bari, mint ember és sors is különbözik tőlük, s megszólalási módja is markánsan egyéni. És senkivel össze nem téveszthető (vagy össze nem mosható) létösszegző költészete sok gyökerű. Nemcsak személyes életútja, nemcsak saját költői előtörténete, de annak a speciális, ám el nem hanyagolhatóan fontos mikrokozmosznak a természete, öntörvényű világa is determinálja, amelyhez születéséből következően tartozik, s amelyet, bármily nehéz sorsot rótt is ez rá, nem tagadott meg.

A *Csönd* keményen megkomponált kötet (s nem egymás után rakott versek véletlenszerűen sorjázó halmaza). Már a könyv „külsője”, kivitelezése is megkomponált. Könyvét maga Bari tervezte. Ízléssel, hivalkodás nélkül, de nagyon határozott elképzeléssel. A vékonyított („franciás”) formátum, a borítófedél (s a védőborító) fekete „színe”, amelyből a fehér (verzális) szerzőnév és a piros (ugyancsak verzális) egy szótagú cím ugrik ki, megadja az alaphangot. Az ízléssel megválasztott papír (150 grammos Munken Pure papír) egyénit, a Garamond szövegbetű tipográfiai stílust és minőséget ad. A hátsó fül személyes információkat nyújtó blokkja is puritánul visszafogott, de megfontolt önbemutató. Egy színes (jó) portré (Bánkuti András munkája) 2010-ből – a szerző ekkor már nem fiatal, s időben valahol felelőn mutatja őt a kötet verseinek születéséhez mérve. Alatta a szerzőnév, és a két és fél soros (!) önmeghatározás, majd válogatott köteteinek egy rövid listája. Mindez nem álszerény, de nem is hivalkodó bemutatkozás, s mindössze ennyi a versek köré helyezett metaszöveg. A kötet „üzenetét” a verseknek és ennek a minimális metaszövegnek kell hordozniuk. A könyvtesten belül nincs olvasáskönyvítő képi illusztráció (amelyet, ha akarta volna, a grafikusként is originális Bari könnyen tudott volna prezentálni!), egyetlen „színező”, díszítő eszköz a piros szín diszkrét alkalmazása. Minden oldal alján, a lapszámozás (pagina) fölötti rövid lénia piros színnyomással, s ugyancsak piros színnel vannak nyomva a hosszabb sorok kényszerűségéből új sorba tördelt záró részét felvezető – jelző – függőleges léniák is. (A piros szín e diszkrét alkalmazása önmagában is artisztikus tipográfiai megoldás, s jól oldja a fekete-fehér rutinját.) A könyvön domináló fekete és fehér, valamint az e kettősséget kiegészítő piros szín nem véletlenszerű megoldás, hanem jelentéshordozó eszköz. (A versekről szólva ez az összefüggés meg is világosodik majd.)

A versek a kötetben nem keletkezésük időrendjében sorakoznak. A tizenkét vers időrendi ritmusa így kottázható le: 2005, 2001, 2003, 2016, 2004, 2004, 2007, 2006, 2001 (ez a címadó vers!), 2009, 2000, 2017. Ez az időrend s a kötetkompozíció közötti kontraszt önmagá-

ban is jelzi, az időrend felbontása és a verseknek valamilyen meghatározott szempont szerinti elhelyezése valami, explicit alakban ki nem mondott, „rejtett” szerzői reprezentációs szándékot tükröz. A főlészínen is érzékelhető kompozíciós elv „egyszerű”, s Bari gondolkodásának mélystruktúráját fölismerve, természetes: a kötet, szándékoltan, a természet ritmusát képezi le: a „nyárvég”-től a „tél”-ig húzódik az ív. Ennek, ha jól értem, mély szemléleti oka van: az évszakok ritmusa és az életidő alakulása közötti összefüggés hangsúlyozása az emberi gondolkodás, létértelmezés ősi, alapvető gesztusa. S ezt a „természeti” népek, mint például a nomád cigányok tapasztalata, meg- és fölerősíti – itt Bari „csak” ősei létszemléletéhez nyúl vissza. De ennek a megoldásnak van egy technikai hozadéka is: az évszakok változása mintegy kemény szerkezetet ad a versekhez, s egyben keretet a képekben, képek által (is) gondolkodó szerző mondandójához. A természetnek a nyárvégtől a télig húzódó, törvényszerű rendje természetes és ugyanakkor, egy másik síkon, metaforikus hátteret ad ahhoz, ami a versek élményanyaga: az elmúlás. Mert – s ezt már e ponton ki kell mondani – e kötet végső soron létösszegző kötet. Sok minden van benne: az életrajz, filológiaiilag is megfogható, azonosítható „adalékai”, az idő – öregedésben, betegségekben és tapasztalatokban is kifejeződő – múlása, egy egyénileg és szociokulturálisan egyaránt kondicionált képi világ verbalizált logosza, s – mindezeket némileg felül is írva, kontextusba helyezve – a léte lezárulásához közeledő ember önértelmező „filozófiája”, vagy, így talán pontosabb: bölcsessége. A tapasztalat és a tapasztalat illúziótlan tudomásulvétele. S a mindennek értelmet adó szükségképpeni önreflexió.

A kötet első verse, *A befejezetlen tenger* a „nyárvég” verse. De ez már egyben, hogy önagamat ismételjem, nemcsak az évszak, de a léthelyzet verse is: „Először a hallgatás, / aztán a madarakkal elővontatott hajnali ég / és az öregség, / mikor szerethetőbb a nincs, mint a van”. Ez világos léthelyzetkép. Magam is mint gyakorló öreg, tanúsíthatom, hogy egy idő után a „nincs” csakugyan „szerethetőbb, mint a van”. S ez nem pusztán életérzés, a vers remek képben mondja ki a felismerést: „sodrába ránt a visszavonuló jelen”, s ami ettől, megint tanúsíthatom, nem független: „tűnőben minden távlat”. De mindennek ellenére a vers záró sora jelzi, ez még csakugyan „nyárvégi” élethelyzet: „hullott arcok, napérlelte emlékezet”. Veszteségeink már vannak, nem is kis veszteségeink, de az „emlékezet”, amely e veszteségekre is irányul, még „napérlelte” emlékezet. Mint a gyümölcs, amelyet a nap ugyanekkorra érlel meg. (A vers egy-egy képe, érdemes rá felhívni a figyelmet, már Bari saját, közössége szemléletéből is fakadó mitológiájára megy vissza – ilyen például „a madarakkal elővontatott hajnali ég” képe.)

Az utolsó vers utolsó sorai viszont, ha csak közvetett formában is, már határozottabb zárást mond ki: „Metszően hideg, napfényes délelőtt van. / Az állomásra begördülnek a tehergagyonok. / És a sietve elhagyott, üres szobában telefon cseng. / Cseng, cseng, cseng”. S persze, senki nem veszi föl, a telefon csengése a semmibe cseng ki. Ez a vers a kompozíció záró darabja, de keletkezésétörténetileg is a legkésőbbi, 2017-ben született, alighanem már e kötet zárókövének száva. Nagy vers (s nemcsak terjedelmileg a leghosszabb), tanulmányt lehetne s kellene írni róla. Ez a „tél” verse. S persze megint több, mint természetvers, a pusztulás, a halál verse is. A hangütés, mely félreérthetetlen, már az első két sorban ki van mondva: „A közeli erdőből fejnélküli madarak lépegetnek elő, / sötétlenek a virradati hóban.” Itt az évszak és az elmúlás megint párban jelenik meg, s az egyéni – képileg kifejezett – mitológia is tetten érhető, hiszen itt „fejnélküli madarak lépegetnek elő”. (N. B. A madarak e mitológia jellegzetes rekvizitumai!) S közvetlen a vers felütése után már ott van egy sok mindent össze-

sűrítő léthelyzet-metaphora: „A tájtól visszavonta a kiváltságokat az idő. / A lepusztítottság diadaljel.” S hamarosan, már a 4. strófában értelmezetté válik az évszak és a léthelyzet speciális összekapcsoltsága: „Az emlékezet / az eszmélkedés sarjadásával kezdődik, / a tél / a visszhangok között nevelkedett fák / földre zuhanásával.” Értelmezés és kép bonyolult összefüggésrendje sejlik fel már itt is, de az összefüggések e rendje még bonyolultabbá válik, mert minderre, példázatként, ráúszik egy történelmi allúzió: az emberek elhurcolása, a (cigány) holokauszt. „Minden elveszítette régi jelentését, / mintha elhurcolták volna a lakókat otthonukból.” A deportálás itt még, először, csak hasonlatként („mintha”) bukkan föl, majd később a „tehervagonok” képe ráerősít erre. S a cigányok is, mint szereplők konkretizálódnak, többféle összefüggésben is. (Ezt egy részletes versinterpretációnak ki is kell majd bontania – lényeges összefüggés ez is.) De van egy elvontabb, általánosítottabb szintje is a létérzékelésnek: „Tél van, tél van, / megnevezhetetlen haldoklás, enyészet. / Csak sírkeresztek, csak sírkövek. / Ez a világ eltünteti, aki látja.” S hogy még összetettebb, mondhatnánk, rétegzettebb legyen az élénk táruló világ, egy ponton megjelenik a „cirkusz”, amelynek jellemzése, nem nehéz észrevenni, aktuálpolitikai betétként is értelmezhető. De még ennek az ironikus allúzióknak is a pusztulást erősítő funkciója van: „És hálót sző a félelem. / És a rabláson kívül fő cél: / helyrehozhatatlanul tönkretenni mindent.” S a városi hajléktalanok is föltűnnek a versben – a versnek, érdemes ezt is észrevenni, szociológiai dimenziója is van. A különböző rétegek: a természetitől a történelmin át az aktuális politikai és szociológiai rétegekig egymást erősítik, s a létértelmezésben kulminálódnak.

A summa azonban, mint a vers kétharmada táján, előre hozott önértelmezésként ki is mondódik: létösszegző: „Ez az utazás a semmitlenítés vájata. / Út a nemlétből / a nemléten át / a nemléthe.” S ezt az ítéletet a „Szögesdróttal behálózott ablakú csukott tehervagonok”, az „ürülékes vödörök”, az „éjszakai láger”, a „priccs-rekeszekben alvó foglyok” képe nagyon erős történelmi igazolással látja el.

A kötet nyitó és záró verse között még további tíz vers van, s mindegyiknek van funkciója. Mindegyik a létösszegzés, ismétlődő kísérleteként olvasható, de – az alaptéma azonosságá ellenére – nem önisméltás, nem üresjárat. Mindegyik hozzátesz valamit az összképhez, amely így árnyalódik és erősödik, anyagában, emberi hitelében gazdagodik. Megjelenik – hol nyíltabban, hol rejtettebben – az életrajz valamely motívuma, például a hirtelen híressé vált fiú büntudata a szegénységben élő édesanya elmaradt, vagy nem elég gyakori meglátogatása miatt, az emberi és gyakorlati támaszát jelentő feleség, Ildikó iránti köszönet (egy „Gázél Maszúd modorában” írott versében), Megjelenik a cigány néphez tartozás, korántsem egyszerű és problémátlan tudata, de amelyet nem lehet róla leválasztani, s amely a maga – benne és művészetében is élő – mitológiájával embersége forrása és erősítője, stb. („Megyek oda, / ahonnan sose jöttem el, / a távollétemmel benőtt házban mindig ott voltam, / ami ott történt, / az az enyém, / nem hunyt ki rajta a szorításom.”) S megjelennek a versekben azok a morális és bölcséleti, olykor teológiai megfontolások is, melyek őt magát, személyiségét, létezéshez való viszonyát is alakították. („Itt vannak velem a gondolatban megidézettek. [...] Itt van ő is, aki három napig a sírban feküdt., / s itt az áradó folyó hangján beszélő, / aki bőrvvel erősítette testére / gyér, teveszőr ruházatát. / Itt vannak velem.”). Csak emlékeztetőül: Ilia Mihály egy régebbi írásában már felhívta a figyelmet arra, hogy Bari szemléletében hogyan kapcsolódnak össze keresztény, cigány és orientális elvek és megfontolások, s hogy mindez művészetét mélyen alakítja. (Két vers: a *Keleti dallamra* és a *Gázél Maszúd modorában* formai

szempontból is árulkodik a nem-európai irodalmi tradíció formakultúrát is színező befolyásáról.)

Bari Károly költészetének minőségét (s ezzel összefüggésben: képpalkotó képzeletét, s persze filozófiáját) igazában aforizma tömörségű képei, létösszegző sűrítései mutatják meg a legplasztikusabban. Képekben s nem elvontságokban gondolkodik, s még általánosításai is képszerűek. Ez érzékletessé, tömörre és kifejezővé teszi megnyilatkozásait – képei élők és „leolvashatók”: megismerés-gazdagítóak. Létösszegző metaforái nagy teherbírásúak. Számára „ez a világnak nevezett, folyton újrakezdődő nemlét / jeleket mutat” (*Mulasztások*). Tudja: „A lét kifejezhető terei és formái / a sűrűszövéssé megnevezésekre gabalyodva / (...) / sorukra várnak” (*Éjszakai utazás*). „És ahogy a boncasztal bádoggjáról / víz csepeg, / sorjázik napról nap” (*Éjszakai utazás*). A létezésbe belevetett embert, önmagát is „kívülről”, pontosan látja: „kívülről látom magamat, / ami vagyok, árnyéka nélkül kószál a mezőkön, / (...) / ami vagyok / vér és hús és csont, / már csak romladozás, / már csak a hiány haladéka” (*Angyalok, kutyák, varjak, cigányok*). A létet faggatja, kérdései élesek, pontosak, „válaszai” visszafogottak: „én kérdezek, én felelek, / (...) – a nemléthez jutás a kezdet értelme?”, kérdezi, s válasza csak ennyi: „a várakozás lélegzete mindent ellep” (*Angyalok, kutyák, varjak, cigányok*). Tudja és számol vele: „Meglakja a tudatot a messzeségben motozó képzelet” (*Éjszakai utazás*). Ám: „A tünődés / rést üt a megismételhetetlen, / a résen át vissza lehet látni / egészen az eredetig” (*Éjszakai utazás*). Nem áltatja magát, elismeri: „a véletlenül kimondott igazság / – gyanútlan fény az aknamezőn” (*Éjszakai utazás*). A bűn a lét tartozéka, rejtélyes tartozéka: „e létben a bűn lesapkázott sólyom, / tudni nem lehet, kézfejen ki tartja” (*Régies vers Assisi Szent Ferenchez*). De nem naiv, „csak” pontos: „Mint harcászati térképbe szúrt jelzőzászlócskák, / halál porával lepett világban vannak felsorakoztatva / a bármikor bárki ellen bevethető emberek. / Nem ismerik a táblák véseteit” (*Éjszakai utazás*). Önmagát is, sorsát is a természetben, a természettel összekapcsolódva látja: „hajlik a nap, / az üszkösödő jelenlét körvonala” (*Angyalok, kutyák, varjak, cigányok*). Vagy: „piros eget tart az elmúlás” (*Szeptemberi délután*). S e térben, természet és lét terében, önmagát alakítja: „arcomat készítem / a sugarakkal aládúcolt alkonyatban” (*Angyalok, kutyák, varjak, cigányok*). Nem pusztán helyzetjelentés, hanem létélmény, mikor kimondja: „Visszahúzódnak / az ajkak közé / a szavak” (*Éjszakai utazás*). Számol az elmúlással, s tudomásul veszi: „kezdet, vége a mulandónak van” (*Régies vers Assisi Szent Ferenchez*). Léte története azonban kifejtését tekintve nyitott, vagy legalábbis bizonytalan: „az emberi fogalmakkal megérintható / valóság elhagyása / nem kiszabadulás a létezésből, / suttogják a lehullott levelek, / a végesség minek a kapuja? / hová indulok?” (*Ősz*).

Innen nézve érthető, hogy voltaképpen az egész kötet az elmúlás vázlaiként olvasható: „Elmulás vázlatai a ragyogásban, / ágaktól vált falevelek, megöregedett füvek, / távozik és közeleg, ami volt.” (*Csőnd*).

A magyar kultúra mai nagy süllyedése-romlása idején és körülményei között a vers, a jó vers, mely orientáló világosság lehetne, nem kapja meg azt a figyelmet, amely kijárna neki. Pedig, mint Bari Károly kötete is demonstrálja, önmegértésünk nagyon fontos eszköze rejlik benne. S ha a művészet igazi teljesítményeit, amelyeket a környezetben uralkodó megtévesztő álszorongás, a szőnyeg, mint a láva hamuja Pompej, elfedi, a biznisz szempontjai szerint értelmezzük, önmagunkat értjük félre, saját életünket siklatjuk ki. Bari, mint minden igazi művész, nem zavartatja magát e helyzettől, ő írja, amit fontosnak ítél, s úgy írja, ahogy ezt

számára a fölismerés dinamikája diktálja. Sorsa, tapasztalatai úgy összegeződnek e verseiben, hogy mindaz, amit megélt, amit meglátott a világból, amivel szembe nézett, az elmúláshoz mért lét végső, tiszta távlatából fogalmazódik újra. Szavai nyomán megnyílik az a „rés”, amelyre egyik verse *expressis verbis* is utal, s amelyen keresztül fölsejlenek előtte az „elmúlás vázlatai”, ember és természet végső egysége, összhangja.

Bari Károly nagy művész és igaz ember, a szó eredendő értelmében. Létértésünk most egy vékony, de súlyos kötettel lett gazdagabb.

Apparatus 22: *Vegyél nekem rejtelmet* (2015),
©Apparatus 22, Ovidiu Șandor Gyűjtemény